

**Pr. lect. univ. dr. Costel Toma,
Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie,
Universitatea „Dunărea de Jos“ din Galați**

**DIMENSIUNEA SPIRITUALĂ
A TRUPULUI OMULUI DINCOLO DE MOARTE.
DESPRE ÎNVIERE ÎN DIFERITE RELIGII
ȘI ÎN CREȘTINISM**

*Îndepărtarea de Dumnezeu este
moarte, precum îndepărtarea de lumi-
nă este întuneric¹.*

Abstract: *Antiquity captures this issue of death and retains the questions they had, philosophers, sages, poets and any mortal. The moment of death is the subject of many creations and writings, works, sculptures, individual or collective paintings, emblematic monuments and buildings, motive and justification of many wars and fierce battles that reflected the supreme instinct of man – survival. And the Greeks and the Latins, the Persians and the Babylonians, the Jews and the Geto-Dacians sang and wept, both this dramatic moment of death. But no one has done it and will not do it as Christians understand and look at it, as when for this belief and this joy I go to the supreme sacrifice. That is, they defy death for the sake of eternal life to which they are called by their God.*

Keywords: *Christ, resurrection, prayer, eternal life, soul, body, Liturgy, Eucharist, light, Kingdom of Heaven, Heaven.*

Introducere

Conștiința omenirii de totdeauna a fost și este că omul nu dispare odată cu moartea². Omul continuă să existe, ca ființă conștientă de sine, dincolo de despărțirea sufletului de trup.

1. SFÂNTUL IRINEU DE LUGDUNUM, *Contra ereziilor*, Cartea V, c. 27, n. 2, P.G. 7, 1196.

2. N. CHIȚESCU, Pr. Isidor TODORAN, Pr. I. PETREUȚĂ, *Teologia Dogmatică și Simbolică*, vol. II, Manual pentru Facultățile de Teologie, Cluj-Napoca, ²2005, p. 282.

Lucrarea de față nu-și propune o abordare exhaustivă a învățăturii Bisericii despre nemurirea sufletului, despre judecata particulară, despre argumentele care stau la baza existenței cultului morților și a rugăciunilor pentru cei mutați în veșnicie. Ea dorește să fie o privire schematică asupra principalelor fundamente și temeuri ale acestor moduri de manifestare ale credinței creștine.

Posibilitatea ca moartea să fie definită în esența ei de vreuna din „științele” lumii este nulă. De aceea, mesajul spiritualității creștine referitor la moarte este unul revelat și centrat pe o „știință” a Duhului, care este, dincolo de tragismul morții, izvor al vieții de aici și al celei eterne.

Antichitatea surprinde această problematică a morții și reține și întrebările pe care le aveau filosofii, înțelepții, poeții și muritorii de rând. Momentul morții este subiectul multor creații și scrieri, opere, sculpturi, picturi individuale sau colective, monumente și edificii emblematice, motiv și justificare ale multor războaie și lupte încrâncenate care au reflectat instinctul suprem al omului – supraviețuirea. Și grecii și latini, perșii și babilonienii, iudeii și geto-dacii au cântat și au plâns, deopotrivă, acest moment dramatic al morții. Dar nimeni nu a făcut-o și nu o va face așa cum o înțeleg și o privesc creștinii, ca atunci când pentru acest crez și această bucurie merg până la sacrificiul suprem. Adică, sfidează moartea de dragul vieții veșnice la care sunt chemați de Dumnezeu lor.

Grecilor le-a trimis Sfântul Apostol Pavel scrisori de întărire și nădejde în puterea lui Dumnezeu. Tesalonicenilor le scria: „*Fraților, despre cei ce au adormit nu voim să fiți în neștiință, ca să nu vă întristați, ca ceilalți, care nu au nădejde*” (1 Tes 4, 13). Ce trebuie să credem? „Că Iisus a murit și a înviat”. De aici începe o nouă paradigmă a existenței și pentru Apostolul Pavel, ca și pentru toți cei care au acceptat o nouă viziune despre sensul vieții și înțelesul finalului acesteia.

Creștinismul, prin Revelația supranaturală, susține că sufletul, fiind creat de Dumnezeu, se desprinde de trup, așa cum precizează și accentuează Sfinții Părinți ai Bisericii, doar pentru ca răul și starea de păcătoșenie a omului să nu se înveșnicească. Hristos, Fiul lui Dumnezeu, nimicește moartea pentru ca starea de muritor a omului să nu fie fără de sfârșit și nici moartea lui să fie veșnică. Nu aceasta a fost voia lui Dumnezeu, care l-a zidit pe om spre viață, iar nu spre moarte, și nu se

cuvenea ca „răutatea șarpelui să biruiască voia lui Dumnezeu”³. Căci, Fiul lui Dumnezeu, prin întrupare, arată Sfântul Maxim Mărturisitorul, „ne-a învrednicit să fim una și aceeași cu Sine după omenitatea Lui, după cum am fost rânduiți dinainte de veacuri să fim în El ca mădulare ale trupului Său [...], prin aceasta a arătat, pe de o parte, că noi spre aceasta am fost făcuți, iar pe de alta, că scopul prea bun dinainte de veacuri al lui Dumnezeu, cu privire la noi, n-a primit nicio schimbare, după rațiunea lui, dar a venit la împlinire printr-un mod nou, introdus ulterior”⁴.

Întruparea Fiului lui Dumnezeu nu a fost „provocată” de răutatea diavolului. Ideea întrupării nu a apărut în timp, ci este din veci în iconomia lui Dumnezeu.

1. Sfârșitul vieții și grija pentru trupul defunctului în diferite religii

Nu sunt puține religiile lumii care vorbesc despre natura terestră a trupului și despre natura spirituală a sufletului.

În *Dialogurile lui Platon* se argumentează că:

„Dacă sufletul este nemuritor, are nevoie de pregătire nu numai pentru vremea aceasta, pe care o numim viață, ci pentru vecie; căci, gândiți-vă, ce grozavă primejdie vă așteaptă de nu vă veți îngriji de el. În adevăr, dacă moartea ar fi sfârșitul a tot, în mare câștig ar fi cei păcătoși; moartea i-ar elibera și de corp și de suflet și de păcatele lor. Fiindcă sufletul e nemuritor, nu găsim alt mijloc de a scăpa de nenorocirile ce vor lovi în cei răi, nici altă salvare (mântuire) pentru suflet decât să-l facem mai bun și cât mai înțelept cu putință”⁵.

Socrate continuă expunerea cu teoria sa despre coborârea sufletelor în lumea lui Hades și speranța revenirii sufletelor în alte trupuri prin reîncarnare, concepții care s-au atenuat odată cu apariția creștinismului, dar care s-au menținut în unele culturi și civilizații păgâne.

3. Jean-Claude LARCHET, *Creștinul în fața bolii, suferinței și a morții*, trad. Marinela Bojin, Editura Sofia, București, 2004, p. 226.

4. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, II, trad. de Pr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1983, p. 97; P.G., 91, 1061A-1417C, trad. fr. De E. Ponsoye, Paris-Suresnes, 1994.

5. PLATON, *Dialoguri*, trad. Cezar Papacostea, Editura Iri, București, 1995, p. 225.

În Orientul Apropiat, în urma unui deces, ritualul înhumării trupului era însoțit și de ofrande aduse în vederea perpetuării existenței defunctului într-o altă dimensiune nevăzută. Aceste ceremonii erau diferențiate în funcție de starea de nevinovăție a celui decedat. Astfel, copiii erau îngropați normal, iar adulților li se îngropau craniile separat de corp. Trupurile erau înfășurate într-o țesătură sau într-o piele (în loc de sicriu) și erau însoțite de ofrande: legume și cereale, ouă și pește, precum și obiecte de podoabă⁶. Vechii locuitori ai Italiei și Galiei își îngropau morții, în timp ce canaaneii, fenicienii și cei din Cartagina ardeau uneori trupurile oamenilor, care erau aduse ca jertfă zeilor⁷.

La babilonieni credința într-o „viață de dincolo” este atestată de cultul morților. După moarte, spiritul defunctului – un fel de umbră desprinsă de trup – rătăcea fără odihnă dacă nu era înmormântat cu tot ritualul cuvenit. Dacă însă îi erau împlinite toate onorurile funebre cuvenite, spiritul cobora în întunecatul regat al morților despre care vorbește în final *Epopoea lui Ghilgames*: un barcaș va trece peste râu (precum Charon peste Styx), ducându-l în tărâmul din adâncuri, în țara de unde nu este întoarcere. Sufletul era condus în acest lăcaș de către un câine, spre un loc numit Mictlan (Tărâmul morții), sau spre un lăcaș al morții stăpânit de Tlaloc, un fel de paradis⁸, un spațiu unde toți locuitorii erau fericiți și nimeni nu ducea nicio lipsă.

În religia persană cultul mithraic pretindea lupta împotriva minciunii, a injustiției și a tentațiilor impure ale sufletului, în schimbul dobândirii nemuririi acestuia⁹.

La greci, înmormântarea trupurilor se făcea respectând un anumit ritual. Când muribundul era pe punctul de a-și da sufletul, i se tăia un smoc de păr, care era închinat zeilor subpământeni și se adresau rugăciuni lui Hermes – *psíhopompos* – conducătorul sufletelor spre împă-

6. Ovidiu DRÂMBA, *Istoria culturii și civilizației*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 45.

7. *Dict. De théologie catholique*, vol. III, col. 2311 și 2317, cf. Pr. I. POPESCU-MĂLĂEȘTI, *Ardem sau îngropăm morții?*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2007, pp. 16-17.

8. Pr. Alexandru STAN, Remus RUS, *Istoria religiilor*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991, p. 46.

9. O. DRÂMBA, *Istoria culturii și civilizației*, vol. I, p. 225.

răția morților, în infernul lui Hades. Mortului i se dădea ultimul sărut, i se închideau ochii, i se acoperea fața, era spălat cu apă caldă, uns, înfășurat într-un veșmânt alb. Apoi se așeza în tinda casei, cu picioarele spre ușă. Pentru morți se făceau libațiuni și se invocau sufletele strămoșilor. Ritul funerar se repeta în ziua a treia, a noua, a treisprezecea și la un an¹⁰. Nu era lipsit de aceste ritualuri funebre decât cel care fusese exclus de la religia familiei și de la aceea a cetății. Exista și un loc aparte pe lumea cealaltă, pentru cei fericiți: mai întâi o insulă, unde existau toate bunătățile, iar după aceea „Câmpiile Elisee” sau „grădina” lui Hades, un loc de petrecere și joc¹¹.

La romani existau rituri funebre străvechi, unele moștenite de la etrusci, în care se exprima credința în viața viitoare. La îngropare, defuncții erau salutați cu o ultimă formulă-dorință: *Sit tibi terra levis!* (Să-ți fie țărâna ușoară), salutare care s-a păstrat și în religia creștină¹².

„Geto-dacii credeau cu tărie în nemurirea sufletului. Ei credeau că nu mor și că cel care piere se duce la Zamolxis”, spune Herodot (IV, 94). „Raiul” geto-dacilor era în cer sau în „adâncurile pământului”¹³ și erau convinși că morții se întâlnesc cu zeul lor spre a trăi o nouă viață, mai fericită, mai bună.

Cultul morților în religia egipteană era legat de concepția lor despre natura omului și nemurirea sufletului. Decedatul mai întâi era îmbălsămat¹⁴. În locul inimii se puneau un scarabeu din argilă sau dintr-o

10. Emilian VASILESCU, *Istoria religiilor*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1975, p. 291.

11. Pr. A. STAN, R. RUS, *Istoria religiilor*, p. 118.

12. Pr. A. STAN, R. RUS, *Istoria religiilor*, p. 128.

13. Pr. A. STAN, R. RUS, *Istoria religiilor*, p. 330.

14. O. DRÂMBA, *Istoria culturii și civilizației*, vol. I, p. 142. „După extragerea inimii, corpul era umplut cu produse rășinoase și aromatice (smirnă, scorțișoară, tămâie ș. a.); i se reconstitua forma cu ajutorul unor ghemotoace de paie sau cu tampoane de stofă; după care era ținut 70 de zile într-o soluție de carbonat de sodiu (natron), și în fine înfășurat – după spălare – în foarte multe fâșii de pânză de in îmbibate într-un clei aromat. Mumia era în cele din urmă închisă într-un sicriu de lemn de forma trupului, pictat la interior cu figuri și scene simbolice în culori, precum și un text religios-funerar în hieroglife; iar în exterior sicriul antropomorf era pictat cu portretul defunctului”.

piatră dură, având gravată pe ea o formulă magică ce pleda în favoarea defunctului când va ajunge în fața tribunalului lui Osiris. Aici sufletul urma să fie judecat.

În privința naturii sufletului, vechii chinezi credeau că acesta are un dublu aspect. Un suflet vegetativ (*po*), care rămâne atașat de corp și după moarte, și un suflet „aerian” (*hun*), care după moartea omului sălășluiește fie alături de Stăpânitorul Suprem, fie în împărăția „Fântânilor Galbene”¹⁵. Incașii erau convingși că sufletul nu dispăre, viața de dincolo continuându-o pe cea de aici.

Germanii credeau că sufletul se afla îndeosebi în sânge și, prin moarte, poate trece în alt corp, așadar sufletele sunt nemuritoare. Însă aveau și o locuință, o împărăție a morților, sub pământ (Hölle), împărăția zeiței Hel. Mai exista și locuința războinicilor, Walhalla, despre care se crede că ulterior a devenit o regiune luminoasă a cerului, unde sufletele luptătorilor se bucurau de o viață foarte fericită¹⁶.

Cretanii credeau într-o lume de „dincolo” care, spre deosebire de infernul grecilor, era concepută ca o lume de frumuseți și de bucurii. La început, morții erau înmormântați în interiorul caselor lor, alături de casă sau în peșteri. Dar, începând cu jumătatea mileniului al III-lea și până în secolul al XV-lea î.Hr., morții unui trib erau înmormântați la un loc, în morminte colective¹⁷. Pentru a-și continua viața de dincolo, defuncților cretanilor li se atârnavă de gât sigiliul personal și li se pune alături hrană, băuturi, veșminte de în, bijuterii, vase, un opaiț și un vas de încălzit cu jăratec. Ei erau convingși că sufletul urma să facă un drum lung peste mări spre Soare-Apune, până la insula Fericitorilor.

2. Sfârșitul vieții și paradigma învierii la evrei

Poporul evreu, ca unul care a fost ales de Dumnezeu, a păstrat în istoria vechitamentară profunde certitudini cu privire la izbăvire, la răscumpărare, la venirea lui Mesia, ca Cel care are putere chiar asupra morții. Moartea nu era distrugerea definitivă a existenței. După momen-

15. Pr. A. STAN, R. RUS, *Istoria religiilor*, p. 340.

16. E. VASILESCU, *Istoria religiilor*, p. 348.

17. O. DRÂMBA, *Istoria culturii și civilizației*, vol I, p. 503.

mul trecerii în lumea de dincolo, sufletul era călăuzit de îngerii. „Și a murit săracul și a fost dus de către îngerii în sânul lui Avraam” (Lc 16, 22).

Prorocii Vechiului Testament vorbesc despre învierea morților încă din timpul lui Noe, când Dumnezeu îi spune acestuia: „Iată, ca semn al legământului pe care-l închei cu voi și cu tot sufletul viu care este cu voi [...]” (Fc 9, 12). După momentul morții, sufletele își continuă existența: „Slăbind, Avraam a murit la bătrâneți adânci, sătul de zile, și s-a adăugat la poporul său” (Fc 25, 8). Patriarhul Iacov își anunță locul către care urmează să se îndrepte la sfârșitul vieții pământești: „În curând, eu voi fi adăugat la poporul meu” (Fc 49, 29). La vestea morții fiului său Iacov, nedorind să se mângâie de către rude, se tânguia, zicând: „Plângând, mă voi pogorâ în locuința morților la fiul meu” (Fc 37, 35). După înmormântarea lui Iacov au urmat zilele de plângere și tânguire și zilele de doliu. După îmbălsămare l-au plâns egiptenii 70 de zile.

La fel, cartea Ecclesiastul, arată că „pulberea să se întoarcă în pământ cum a fost, iar sufletul să se întoarcă la Dumnezeu, Cel care L-a dat” (Ecc 12, 7). Psalmistul David spune către Dumnezeu: „Lua-vei Duhul lor și în țărână se vor întoarce” (Ps 103, 9). Sfântul Ioan Damaschin vede în cuvântul „țărână” o descoperire la adresa trupului, pentru că referindu-se de data aceasta la „suflet” psalmistul adăuga: „Vei trimite duhul tău și se vor zidi și vei înnoi fața pământului”, deoarece este evident că sufletele nu stau în morminte, ci trupurile¹⁸.

Prorocul Isaia anunță că: „Morții tăi Doamne vor trăi și trupurile lor vor învia” (Is 26, 19), iar profetului Iezechiel îi este revelată posibilitatea concretă a învierii morților: „Deci am prorocit eu, cum mi se poruncise, și a intrat în ei duhul și au înviat și mulțime multă foarte de oameni s-a ridicat pe picioarele lor” (Iz 37, 10).

La fel și prorocul Daniel arată că: „În vremea aceea, poporul va fi mântuit și anume oricine va fi scris în carte. Și mulți care dorm în țărâna pământului se vor scula, unii la viața veșnică, iar alții spre ocară și osândă veșnică” (Dn 12, 1-2).

Dumnezeu a înviat trupul fiului văduvei din Sarepta Sidonului prin rugăciunea Sfântului Proroc Ilie: „Și ascultat Domnul glasul lui Ilie; și

18. SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, II, XXVII, trad. Pr. D. FECIORU, Editura Scripta, București, 1993, p. 203.

s-a întors sufletul copilului acestuia în el și a înviat” (3 Rg 17, 22). De asemenea, Dumnezeu a înviat pe fiul sunamitencei prin rugăciunea lui Elisei: „Intrând Elisei în casă, a văzut copilul mort, întins în patul său. Și după ce a intrat, a încuiat ușa după sine și s-a rugat Domnului [...], sculându-se apoi, Elisei s-a plimbat prin foișor înainte și înapoi. După aceea s-a dus și s-a întins iar peste copil. Și a strănutat copilul de șapte ori și și-a deschis copilul ochii” (4 Rg 4, 32-35).

Puterea de înviere a morților a fost dată, ce-i drept în mod cu totul deosebit, și sfințelor moaște ale unor sfinți. Trupul Prorocului Elisei este numai un exemplu în acest sens. În 4 Regi, capitolul 13, se relatează episodul unei înmormântări, la care, de frica dușmanilor, cei care îngropau un mort s-au speriat și au aruncat trupul aceluia decedat în mormântul unde era trupul Prorocului Elisei: *„Apoi a murit Elisei și l-au îngropat, iar în anul următor au intrat în țară cete de Moabiți. Dar, iată, odată, când îngropau un mort, s-a întâmplat ca cei ce-l îngropau să vadă una din aceste cete și, sperându-se, au aruncat mortul în mormântul lui Elisei. Căzând acela, s-a atins de oasele lui Elisei și a înviat și s-a sculat pe picioarele sale” (4 Rg 13, 20-21).*

3. Sfârșitul vieții pământești în Noul Testament

După învățătura creștină, la moartea trupului omul nu intră în ne-ființă, în neant. Sufletul celui decedat nu încetează să existe, el trăiește separat de trup până la cea de a doua venire a Mântuitorului Hristos. Atunci se va uni din nou cu trupul și vor rămâne în veci împreună dar, de data aceasta, cu trupul său înduhovnicit, schimbat, nesticăcios: *„Așa este și învierea morților: se seamănă (trupul) întru stricăciune, înviază întru nesticăciune” (1 Co 15, 42).* Sufletul este „principiul formator, unitar și dinamic al personalității” umane, care-l face pe om „ființă liberă, personală și nemuritoare”¹⁹, iar moartea trupului e folositoare și pentru suflet. De ce ?

19. Ion BRIA, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999; Pr. Razvan IONESCU, Adrian LEMENI, *Dicționar de Teologie Ortodoxă și Știință*, București, 2009, 284; vezi și J. BRECK, *Darul sacru al vieții*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2001.

Mulți Părinți spun că moartea a împiedicat ca „răul să fie nemuritor”²⁰, iar Sfântul Grigorie de Nyssa constată că

„prin moarte omul scapă de posibilitatea de a mai păcătui și astfel răul nu devine nemuritor. Dumnezeu a rânduit moartea ca să pună capăt răului și prin destrămarea trupului, omul să fie ferit prin înviere de orice amestec cu răul”²¹.

Noul Testament aduce lumii vestea cea bună a învierii tuturor oamenilor prin Mântuitorul Iisus Hristos: *„Nu vă mirați de aceasta; că vine ceasul în care toți cei din morminte vor auzi glasul Lui. Și vor ieși cei care au făcut cele bune spre învierea vieții, iar cei care au făcut cele rele, spre învierea osândirii”* (In 5, 28-29). Îi învață pe Apostoli că învierea nu este un proces autonom, înscris în legea firii, ci este acțiunea personală a Mântuitorului, săvârșită în anumite sau cu anumite condiții: *„Cel ce mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu are viață veșnică, și eu îl voi învia în ziua cea de apoi”* (In 6, 54), adică unirea cu Dumnezeu prin Sfintele Taine și prin Sfânta Biserică. De aceea îi și pregătește îndelung pe ucenici Mântuitorul, și le risipește tema de moarte și le arată că sufletul nu este de aceeași natură cu materia trupului, și îi îndeamnă: *„Nu vă temeți de cei ceucid trupul, iar sufletul nu pot să-l ucidă”* (Mt 10, 29).

Prin învierea lui Lazăr, Mântuitorul a făcut dovada puterii Sale dumnezeiești de a învia pe cei morți. Sufletul lui Lazăr, după a patra zi de la data morții, a fost chemat de Domnul să intre în trup, arătând, prin aceasta, că este stăpân peste cei vii și peste cei morți: *„Vedeți, vedeți, dar, că Eu sunt și nu este alt Dumnezeu afară de Mine: Eu omor și înviez, Eu rănesc și tămăduiesc și nimeni nu poate scăpa din mâna Mea!”* (Dt 32, 39).

Despre puterea de a-și supune Sieși toate, Dumnezeu îi vorbește lui Moise: *„Eu sunt Dumnezeul lui Avraam și Dumnezeul lui Isaac și*

20. METODIU DE OLIMP, „Aglaofon sau Despre Înviere”, XL, în: SFÂNTUL GRIGORIE TAUMATURGUL ȘI METODIU DE OLIMP, *Scrieri*, col. „Părinți și Scriitori Bisericești”, 10, trad. Pr. Constantin Cornișescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984, p. 150; SFÂNTUL GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cuvântări*, XXXVIII, 12, XLV, 8, cf. Jean-Claude LARCHET, *Tradiția Ortodoxă despre viața de după moarte*, trad. Marinela Bojin, Editura Sofia, București, 2006, p. 24.

21. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Marea cuvântare catehetică*, trad. de D. Cristescu și N. I. Barbu, București 1947, p. 9.

Dumnezeul lui Iacov. Dumnezeu nu este Dumnezeu al morților“, al celor care au murit și care nu vor mai fi, „ci al celor vii“, ale căror suflete trăiesc în mâna Lui, iar trupurile vor trăi iarăși prin înviere, „*căci și dacă trăim și dacă murim ai Domnului suntem*“ (Rm 14, 8). Sfântul Ioan Damaschin notează că „niciodată un om, din cei care judecă just, nu va spune că sufletele sunt în morminte“²².

Originea și cauza morții trebuie căutate, potrivit Sfântului Atanasie cel Mare și celorlalți Sfinți Părinți, numai și numai în voia omului, în greșita folosire a libertății sale, în păcatul săvârșit în rai.

„Iar știind că libertatea de alegere a oamenilor poate înclina în amândouă părțile, a voit să le asigure de mai înainte harul dat lor prin lege. Căci, așezându-i în raiul Său, le-a dat lor lege. Aceasta, pentru ca, dacă vor păstra și vor rămâne buni, să aibă în rai viață neîntristată, nedureroasă și fără griji; ba pe lângă aceasta să aibă și făgăduința nestrăciunii din ceruri. Iar dacă vor călca porunca și, întorcându-se, se vor face răi, să știe că vor avea să sufere în moarte stricăciunea cea după fire și nu vor mai viețui în rai, ci murind vor rămâne în afara acestuia, în moarte și în stricăciune“²³.

Omul, spune Sfântul Grigorie de Nyssa,

„a ajuns să guste răul în urma unui gest liber al voii sale, introducând, pentru o clipă de plăcere, răul în sângele său ca pe un fel de otravă în care s-a amestecat miere și căzând pentru această pricină din fericirea cuvenită a unor ființe lipsite de patimi, fiind mânați de acum numai spre răutăți“²⁴.

Sfântul Vasile cel Mare explică și mai limpede originea răului în Omilia: *Despre faptul că Dumnezeu nu este autorul răului*: „De unde-și are, dar, existența, dacă răul nu-i nici necreat, nici creat? [...] Dar, pe scurt, pentru ce sufletul primește răul? Pentru că este înzestrat cu

22. SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, p. 204.

23. SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Tratat despre întruparea Cuvântului*, cap. III, col. „Părinți și Scriitori Bisericești“, 15, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, p. 92; SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Despre facerea omului*, XX, col. „Părinți și Scriitori Bisericești“, 30, trad. de pr. Teodor Bodogae, București, 1998, p. 58.

24. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Marele cuvânt catehetic sau despre învățământul religios*, cap. 8, col. „Părinți și Scriitori Bisericești“, 30, trad. de pr. Teodor Bodogae, p. 301.

voință liberă, lucru care se cuvine mai cu seamă unei ființe raționale²⁵. Dar nu existența voinței libere justifică apariția răului, ci reaua ei întrebuintare. Din nou Sfântul Vasile cel Mare, analizând posibilitatea apariției răului, întreabă și tot el răspunde:

„Din ce pricină este rău omul? Din propria sa voință. Din ce pricină a ajuns diavolul rău? Din aceeași pricină, pentru că el avea libertatea voinței și era în puterea lui fie să rămână lângă Dumnezeu, fie să se înstrăineze de bine. Gavriil a fost înger și rămas neconținut lângă Dumnezeu; Satana a fost înger, și a căzut cu totul din ceata sa. Voința liberă l-a păstrat pe unul în cele de Sus și tot libertatea voinței l-a aruncat pe celălalt din cer²⁶.”

Dar omul, mai ales cu harul și cu ajutorul lui Dumnezeu, poate redobândi acel loc de odihnă, acea stare de fericire și de bucurie, „*de acolo va fugi durerea, întristarea și suspinul*” (Is 35, 10).

4. Odihna veșnică în Sfânta Scriptură

Biserica se roagă pentru creștinii care au decedat prin formula: „Încă ne rugăm pentru odihna sufletului adormitului robului lui Dumnezeu (numele) [...]”. Despre o astfel de odihnă (ἀνάπαυσις)²⁷ vorbește Sfânta Scriptură. Astfel, Profetul David îi atenționează pe cei care n-au cunoscut căile Domnului că s-a jurat Dumnezeu, zicându-i despre aceia: „*Nu vor intra în odihna Mea*” (Ps 94, 12). Înțeleptul Solomon indică locul celor drepti, după ce pleacă din viața aceasta „*cel drept, chiar când apucă să moară mai devreme, dă de odihnă*” (Sol 4, 7), iar Isus Sirah scrie că „mai cu dulceață să plângi pe mort, pentru că s-a odihnit, iar viața nebunului este mai rea decât moartea (Sir 22, 10). Și Apocalipsa menționează: „*Fericiți cei morți, cei care de acum mor întru Domnul! Da, grăiește Duhul, odihnească-se de ostenele lor, căci faptele lor vin cu ei*” (14, 13). În acest verset observăm necesitatea fundamentală a săvârșirii faptelor bune în vederea mântuirii.

25. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii și cuvântări*, col. „Părinți și Scriitori Bisericești”, 1, serie nouă, trad. de Pr. D. Fecioru, text revăzut și notă asupra ediției de C. Georgescu, note de pr. D. Fecioru, C. Georgescu și A. Mihăilă, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, pp. 166-167.

26. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii și cuvântări*, p. 169.

27. J.-C. LARCHET, *Creștinul în fața bolii, suferinței și a morții*, p. 243.

Sfântul Apostol Pavel ne descoperă că „noi, fiindcă am crezut, intrăm întru odihnă, precum s-a zis: *M-am jurat întru mânia Mea: nu vor intra întru odihna Mea*” (Evr 4, 3), „să ne silim, deci, ca să intrăm în aceea odihnă” (Evr 4, 11). Cuvântul „odihnă” are în acest context înțelesul de „mântuire”, de „izbăvire”.

Trupul se întoarce la firea sa, în pământ (Ecc 12, 7), iar sufletul intră într-o nouă formă de ființare, într-o stare de odihnă, de comuniune cu Dumnezeu și cu sfinții săi: „*Și a murit săracul și a fost dus de către îngeri în sânul lui Avraam*” (Lc 16, 22), adică într-un loc și într-o stare de odihnă, de fericire, de desfătare, despre care apostolul Pavel spune: „*Cele ce ochiul omului n-a văzut și urechea n-a auzit și la inima omului nu s-a suit, pe acestea le-a gătit Dumnezeu celor ce- L iubesc pe El*” (1 Co 2, 9).

Ideea centrală în rugăciunile înmormântării este odihna sufletului răposatului. Această odihnă este cerută de la Dumnezeu pentru cei închiși în chinuri, pentru cei ferecați. Hristos Domnul S-a pogorât la iad și a dezlegat durerile „celor ferecați”, despre care amintește psalmistul când arăta că „*răzbunarea sângelui vărsat, al robilor săi, să intre înaintea celor ferecați*” (Ps 78, 11), pentru „*ca să audă suspinul celor ferecați și să deslege pe fiii celor omorâți*” (Ps 102, 21).

Omul, coroana creației, este chemat să cunoască voia lui Dumnezeu și, împlinindu-o, să se mântuiască, să intre în viața veșnică, în lumina slavei dumnezeiești, în lumină neînserată²⁸, după cum arată Sfântul Simeon Noul Teolog. Prin ieșirea din această viață se intră într-o dimensiune de conservare a memoriei și a conștiinței de sine, „căci memoria este un act ontologic, care ne oferă șansa de a ființa, de a participa la lumea arhetipală ce structurează lumea concretă. Memoria, așadar, este un prag de existență, o trecere din văzut în nevăzut, dar și o revenire din lumea nevăzută în cea văzută”²⁹. De altfel și Sfânta

28. SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Discursuri teologice și etice, Scrieri I*, trad. de Diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1998, p. 12: „Ci a pogorât și la iad, slobozind din legăturile cele veșnice sufletele sfinților ținute acolo, le-a înviat și le-a adus într-un loc de odihnă și lumină neînserată, dar nu încă și trupurile lor, ci pe acestea le-a lăsat în morminte până la învierea cea de obște”.

29. Adrian LEMENI, *Sensul Eshatologic al Creștii*, Editura Asab, București, 2007, p. 24.

Scriptură confirmă că legăturile celor vii cu cei morți presupun necesitatea memoriei: „Fiule aduți aminte că ai primit cele bune ale tale în viața ta [...]” (Lc 16, 25).

Viața de dincolo de mormânt este o continuare a vieții pământești. Aceasta presupune că fiecare om va duce cu sine dispozițiile sufletești pe care le-a avut în ultimele clipe ale vieții³⁰. Pentru ca această memorie, care exprimă o ființă, o conștiință de sine, o entitate, o identitate, o persoană dialogală, să fie salvată, mântuită, Dumnezeu oferă șansa învierii trupurilor. Este darul lui Dumnezeu, „căci în har sunteți mântuiți, prin credință, și aceasta nu este de la voi: este darul lui Dumnezeu” (Ef 2, 8).

Moartea este înțeleasă ca fiind despărțire de Dumnezeu, care are ca și consecință imediată moartea trupului³¹. Acest adevăr l-a făcut cunoscut și Sfântul Apostol Pavel, care scrie: „Plata păcatului este moartea iar harul viață veșnică, în Hristos Iisus, Domnul nostru” (Rm 6, 23). De aici conchidem că în natura omului din raiul pământesc nu exista concret sâmburele stricăciunii sau destinul morții. Omul a fost creat după chipul lui Dumnezeu spre viață și lumină, spre comuniune și fericire, *εις τήν μακαρίαν ζωήν τήν παρά σοί*³², spre a fi ocrotit întru viața cea fericită care este la Dumnezeu. L-a înzestrat cu libertate. Aceasta presupune și riscul ca omul să nu aleagă comuniunea, binele sau viața. „Viață și moarte ți-am pus eu astăzi înaintea și binecuvântare și blestem. Alege viața ca să trăiești tu și urmașii tăi” (Dt 30, 19).

Așadar, cunoscând valențele libertății și, implicit, urmările faptelor rele, dar și ale virtuții, omul a cedat în fața propunerii diavolului și, nesocotind porunca dumnezeiască, a optat pentru o socotință proprie, care nu era verificată. „Femeia, socotind că rodul pomului e bun de mân-

30. N. CHIȚESCU, Pr. Isidor TODORAN, Pr. I. PETREUȚĂ, *Teologia Dogmatică și Simbolică*, vol. II, p. 283.

31. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Centuries sur la Charité*, III, 93, P. G., 90. 425, cf. O. CLÉMENT, *Sources. Les mystiques chrétiens des origines. Textes et commentaires*, Stock, Paris, 1982, p. 80.

32. ***, *ΙΕΡΑΤΙΚΟΝ, ΚΙ ΘΕΙΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΙ, ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ καὶ ΤΩΝ ΠΡΟΗΓΙΑΣΜΕΝΩΝ*, ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, Αθήναι, 1987, p. 287; vezi traducerea în: *Panihida*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992, p. 6.

cat, și plăcut ochilor la vedere și vrednic de dorit, pentru că dă știință, a luat din el și a mâncat [...]” (Fc 3, 6).

Cunoscând mai înainte diavolul cinstea făcută de Dumnezeu omului, l-a invidiat, l-a pizmuit și astfel l-a înșelat, căci „*prin pizma diavolului moartea a intrat în lume și cei ce sunt de partea lui vor ajunge s-o cunoască*” (Sol 2, 23-24).

Răsplata sau pedeapsa pe care le primesc decedații îndată după judecata particulară nu este aceeași pentru toți. Fiecare va dobândi o existență în funcție de faptele săvârșite și nu în funcție de intenții sau păreri personale: „*Fericți cei morți, cei ce de acum mor întru Domnul! Da, grăiește Duhul, odihnescă-se de ostenele lor, căci faptele lor vin cu ei!*” (Ap 14, 13).

Dar nimeni nu poate fi judecat decât dacă a avut libertatea de a lua singur orice decizie. Fără libertate, nu poate cineva să fie judecat. După momentul morții urmează verificarea faptelor noastre: „*Și precum este rânduit oamenilor o dată să moară, iar după aceea să fie judecată*” (Evr 9, 27). Unde nu este libertate de acțiune, nu este judecată a acelei acțiuni. Prin urmare, valoarea opțiunilor din orizontul libertății poate fi cunoscută în urma unei analize, în urma unei cercetări sau a unei raportări la un criteriu de valori absolute. Faptele fiecărui om invocă o motivație, o judecată imparțială, „*pentru că noi toți trebuie să ne înfățișăm înaintea scaunului de judecată al lui Hristos, ca să ia fiecare după cele ce a făcut prin trup, ori bine ori rău*” (2 Co 5, 10). Acest moment al verificării finale a tot ceea ce fiecare a lucrat, a construit sau a zidit este redat într-un mod plastic de către Sfântul Apostol Pavel. El se folosește de exemplul construcțiilor și al focului care mistuie totul. Dacă edificiul a fost zidit din materiale rezistente focului purificării, acela se va izbăvi: „*Iar de zidește cineva: aur, argint sau pietre scumpe, lemne, fân, trestie, lucrul fiecăruia se va face cunoscut; îl va vădi ziua (Domnului). Pentru că în foc se descoperă, și focul însuși va lămuri ce fel este lucrul fiecăruia. Dacă lucrul cuiva, pe care l-a zidit, va rămâne, va lua plată. Dacă lucrul cuiva se va arde, el va fi păgubit [...]*” (1 Co 3, 12-15).

Însuși Mântuitorul ne învață că „*cel ce ascultă cuvântul Meu și crede în Cel ce M-a trimis are viață veșnică și la judecată nu va veni, ci s-a mutat din moarte la viață*” (In 5, 24). Observăm că virtutea credinței

și cea a ascultării de porunci, îndeosebi de cea mai mare poruncă, cea a iubirii lui Dumnezeu și a aproapelui, pot ajuta decisiv la judecata de apoi³³.

5. Învățătură despre Învierea morților în Creștinism

Prin înviere se înțelege revenirea la viață a unei ființe care a mai trăit odată în această lume. Și pentru că Dumnezeu l-a făcut pe om după chipul ființei Sale (Sol 3, 23), cu suflet nemuritor, nu putem vorbi de o înviere a lui, adică a sufletului. Ceea ce este muritor este numai trupul. Învierea, deci, nu se referă la suflet, ci se referă la trup. Fiecare om va învia cu propriul trup³⁴.

5.1. Sfânta Scriptură. Credința în învierea morților este întemeiată pe mărturia Sfintei Scripturi. Astfel, Însuși Mântuitorul vestește că „*vine ceasul și acum este când toți cei din morminte vor auzi glasul Fiului lui Dumnezeu și care vor auzi vor învia*” (In 5, 28-29).

Credința în înviere o aveau și contemporanii Mântuitorului, după cum vedem din convorbirea cu surorile dreptului Lazăr. Marta, sora lui Lazăr, afirma această credință: „*Știu că va învia, în ziua cea de apoi, la înviere*” (In 11, 24), iar Sfântul Arhidiacon Ștefan, în clipa morții, exclama: „*Doamne Iisuse, primește duhul meu*” (FA 5, 59).

Apostolul Pavel arată că Învierea este temelia creștinismului și că fără înviere întregul edificiu al propovăduirii Evangheliei se prăbușește: „*Dacă nu este înviere a morților, nici Hristos n-a înviat. Și dacă Hristos n-a înviat, deșartă este propovăduirea noastră și deșartă este și credința voastră*” (1 Co 15, 13-14). Învierea lui Hristos este evenimentul care recentrează și rescrie sensul istoriei și al existenței. Către acest sens suntem chemați toți oamenii, ca expresie a iubirii Sale: „*Dumnezeu care a înviat pe Domnul și pe noi ne va învia prin puterea Sa*” (1 Co 6,

33. N. CHIȚESCU, Pr. Isidor TODORAN, Pr. I. PETREUȚĂ, *Teologia Dogmatică și Simbolică*, p. 304.

34. SFÂNTUL MACARIE EGIPTEANUL, „Omilii duhovnicești”, XV, 10, în: *Scrieri*, col. „Părinți și Scriitori Bisericești”, 34, trad. Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992, pp. 155-156; METODIU DE OLIMP, *Aglaofon sau Despre Înviere*, XLIV, p. 153.

14), căci Dumnezeu este Cel care „*va șterge orice lacrimă din ochii lor și moarte nu va mai fi; nici plângere, nici strigăt, nici durere nu vor mai fi*” (Ap 21,4). Începutul învierii noastre este Iisus Hristos: „*Hristos a înviat din morți, fiind începătură învierii celor adormiți*” (1 Co 15, 20), iar cei care se vor învrednici de învierea spre viață „*nu vor mai flămânzi, nici nu vor mai însetoșa, nici nu va mai cădea soarele peste ei și nicio arșiță; căci Mielul, Cel ce stă în mijlocul tronului, îi va pășuna pe ei și-i va duce la izvoarele apelor vieții și Dumnezeu va șterge orice lacrimă din ochii lor*” (Ap 7, 16-17).

Natura trupurilor după învierea de apoi va fi asemănătoare naturii trupului Mântuitorului după învierea Sa. Sfântul Apostol Pavel dezvăluie următoarele: „*Cât pentru noi, cetatea noastră este în ceruri, de unde și așteptăm Mântuitor, pe Domnul Iisus Hristos, Care va schimba la înfățișare trupul smereniei noastre ca să fie asemenea trupului slavei Sale...*” (Flp 3, 20-21). „*Căci știu – continuă Sfântul Apostol Pavel – că dacă acest corp, locuința noastră pământească, se va strica, avem zidire de la Dumnezeu casă nefăcută de mână, veșnică în ceruri*” (2 Co 5, 19)³⁵. Așadar „*la înviere, nici nu se însoară, nici nu se mărită, ci sunt ca îngerii lui Dumnezeu din cer*” (Mt 22, 30). Însuși Mântuitorul arată locul petrecerii sufletului omului în veșnicie când rostește tâlharului: „*Astăzi vei fi cu mine în rai*” (Lc 23, 43). Această dimensiune a existenței eshatologice este percepută de Apostolul Pavel în mod învăluit, tainic: „*Acum vedem ca prin oglindă, în ghicitură, atunci, față către față; acum cunoștem în parte, dar atunci voi cunoaște pe deplin*” (1 Co 13, 12).

5. 2. Sfânta Tradiție întărește cu argumente de netăgăduit învățătura creștină despre învierea morților.

După ce am amintit doar câteva texte din Sfânta Scriptură despre învierea morților, voi enumera câteva izvoare și documente care mărturisesc și întăresc adevărul despre învierea lui Hristos și învierea morților, dogma care constituie fundamentul religiei creștine.

Învățătura celor 12 Apostoli, structurată în 16 capitole, conține în partea finală expunerea despre credința de neclintit a apostolilor,

35. Pr. Neculai GROSU, *Temeiuri ale dreptei credințe*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 1996, pp. 173, 172-175, 176-190.

primită de la Iisus Hristos, despre învierea morților la sfârșitul veacurilor: „Și atunci se vor arăta semnele adevărului: mai întâi semnul deschiderii cerului, apoi semnul glasului trâmbiței și al treilea, învierea morților”³⁶.

Sfântul Clement Romanul în *Epistola I către Corinteni* le mărturisește:

„Să înțelegem, fraților, iubiților, cum Stăpânul ne arată neconținut că va fi învierea viitoare, a cărei pârgă L-a făcut pe Domnul Iisus Hrisos, înviindu-L din morți. Să vedem, iubiților, învierea, care se săvârșește în viața cea de toate zilele. Ziua și noaptea ne arată învierea; noaptea adoarme, ziua înviază, ziua pleacă, noaptea vine”³⁷.

Ascultarea de Dumnezeu și împlinirea poruncilor lui Dumnezeu, deși produc uneori și suferință, sunt condiții *sine qua non* ale învierii noastre: „Fericiți sunt cei ce dau ascultare acestor porunci! Chiar de ar suferi puțină vreme în lumea aceasta, vor culege rodul nemuritor al învierii”³⁸.

Sfântul Ignatie, în *Epistola către Tralieni*, învață că Hristos „a înviat din morți [...], Tatăl Lui ne va învia în Hristos Iisus și pe noi, care credem în El, fără de Care nu avem viața cea adevărată.”³⁹

Sfântul Policarp îi avertizează pe Filipeni că

„oricine nu mărturisește că Hristos Iisus a venit în trup, este antihrist; cel care nu mărturisește mărturia crucii, este de la diavol; iar cel care întoarce cuvintele Domnului spre poftetele sale și spune că nu-i înviere, nici judecată, acela este primul născut al lui satana”⁴⁰.

36. ***, „Învățătura celor 12 Apostoli”, în: vol. *Scrierile Părinților Apostolici*, trad. Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995, p. 35.

37. SFÂNTUL CLEMENT ROMANUL, „Epistola I către Corinteni”, în: vol. *Scrierile Părinților Apostolici*, p. 66.

38. SFÂNTUL CLEMENT ROMANUL, „Epistola I către Corinteni”, în: vol. *Scrierile Părinților Apostolici*, p. 122.

39. SFÂNTUL IGNATIE TEOFORUL, *Epistola către Tralieni*, trad. Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995, p. 207.

40. SFÂNTUL POLICARP AL SMIRNEI, *Către Filipeni*, trad. Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995, p. 253.

Iar din *Epistola către Diognet* aflăm că „Sufletul nemuritor locuiește în cort muritor; și creștinii locuiesc vremelnic în cele stricăcioase, dar așteaptă în ceruri nestrăciunea”⁴¹.

În primele trei secole, până la *Crezul de la Niceea*, au circulat mai multe variante ale Simbolului de credință. Menționez aici simbolul atestat de papyrusul liturgic descoperit la Der-Balyzeh (Egipt), care are următoarea formă:

„Cred într-un Dumnezeu-Tatăl atotputernic, în Fiul lui, Unul-Născut Domnul nostru Iisus Hristos, în Duhul Sfânt, în învierea cărnii (καὶ εἰς σαρκὸς ἀναστασιν) și în Sfânta Biserică catholică”⁴².

Această învățătură este oficial formulată de către Biserică, în articolele 11 și 12 din Simbolul de Credință niceo-constantinopolitan, prin cuvintele „Aștept învierea morților și viața veacului ce va să fie. Amin!”

În *Crezul roman-apostolic*, care era utilizat la Roma între anii 200-250, este formulată credința în învierea trupurilor, la învierea de apoi, prin formula: „*carnis resurrectionem*”⁴³, învierea cărnii. Într-o altă versiune, mai dezvoltată, comentată de Sfântul Niceta al Remesianei, în jurul anului 400, apare și termenul de viață veșnică și împărțășirea cu cele sfinte: „[...] *communione sanctorum, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem et vitam aeternam*”⁴⁴. În sec. al VII-lea, în Galia încă se mențineau aceste adaosuri la crezul roman (Apostolicum – textus receptus).

Sinodul al II-lea Ecumenic de la Constantinopol, din anul 381, fixează această formulă: „Aștept învierea morților și viața veacului ce va să vină. Amin!”⁴⁵.

41. ***, *Epistola către Diognet*, trad. Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995, pp. 413-414.

42. „Catholic” înseamnă „portiv în întregului” (*kath’olon* în limba greacă înseamnă *secundum totum*, spune Isidor de Sevilla în *Etimologii*, VIII. I. 1.), cf. Diac. Ioan I. Ică jr., *Canonul Ortodoxiei I, Canonul apostolic al primelor secole*, Editura Deisis / Stavropoleos, Sibiu, 2008, p. 6; „Catholicitatea sau sobornicitatea Bisericii înseamnă, în primul rând, că ea este conformă cu întreg adevărul (*kath’olon*) primit de la Hristos”.

43. ***, *Crezul Roman-Apostolic*, LIUWE H. WESTRA, *The Apostle’s Creed. Origin, History, and Some Early Commentaries*, Turnhout, 2002, p. 540-541, cf. Diac. Ioan I. Ică jr., *Canonul Ortodoxiei I*, p. 559.

44. Diac. Ioan I. Ică jr., *Canonul Ortodoxiei I*, p. 560.

45. Diac. Ioan I. Ică jr., *Canonul Ortodoxiei I*, p. 562.

Sfântul Ioan Gură de Aur arată în Omilia XXXI, 2, din *Comentariul la Evanghelia după Ioan*, că „sufletul nostru este nemuritor și trupurile noastre vor fi nemuritoare, ca noi să ne bucurăm de bunurile veșnice”⁴⁶, acolo de unde „*va fugi durerea, întristarea și suspinarea*” (Is 35, 10).

Mărturisirea Ortodoxă a Sfântului Mitropolit Petru Movilă învață că sufletul tâlharului care s-a pocăit s-a unit cu Dumnezeu, iar trupul a rămas pe cruce:

„Lângă acestea de ar fi fost sufletul den sămânța omului, împreună cu trupul ar fi murind, s-ar topi în țărână. A căruia împotrivă vedem la Scriptură, acolo unde Hristos, grăind tâlharului de pe cruce, au zis: «Adevăr zic ție, astăzi cu mine vei fi în raiu». Căci trupul lui au rămas pe cruce, iar sufletul lui ca un duh nemort s-au dus împreună cu Hristos în raiu. Iar de ar fi fost den sămânța omului, împreună cu trupul ar fi murit pe cruce”⁴⁷.

6. Rugăciunile pentru cei adormiți în Vechiul Testament

În perioada Vechiului Testament s-a păstrat ideea venirii unui Răscumpărător. Această perspectivă a venirii lui Mesia este speranța că viața nu se termină odată cu moartea trupului, așa cum avea să observe Sfântul Apostol Pavel, când sesizează că „*omul nostru cel din afară se trece, cel dinăuntru însă se înnoiește din zi în zi*” (2 Co 4, 16). Moise a primit porunca de la Dumnezeu să aducă jertfe pentru iertarea păcatelor oamenilor. Aceste jertfe erau însoțite de rugăciuni și milostenii. Așadar, și morților li se făcea parte prin aceste rugăciuni. Regele David cunoaște puterea lui Dumnezeu și măr-

46. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Comentar la Evanghelia de la Ioan*, Omilia XXXI, 2, trad. din lb. franceză de Diac. Gheorghe Băbuț, Editura Pelerinul Român, Satu Mare, 1997, p. 150; Liviu PETCU, *Lumina Sfințelor Scripturi, Antologie tematică din opera Sf. Ioan Gură de Aur*, Antologie și studii introductive, vol. II, Anesti, 2008, p. 42.

47. Petru MOVILĂ, ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΟΜΟΛΟΓΙΑ, text grec inedit, ms. Parisinus 1265, 1667; text român tipărit la Buzău în 1691 și editat sub titlul *Mărturisirea Ortodoxă*, trad. de Niculae M. Popescu și Gheorghe Moisescu, Editura Mitropoliei Bucovinei, București, 1942, pp. 208-209.

turisește această minune a învierii și a izbăvirii din iad „scos-ai din Șeol (iad) sufletul meu, mântuitu-m-ai de cei ce se pogoară în groapă” (Ps 29, 3).

La moartea cuiva se făcea plângere și se ținea doliu de la 7 la 70 de zile (Fc 50, 3-10), în funcție de cât de renumit fusese defunctul: „Și oasele lor le-au luat și le-au îngropat sub un stejar în Iabeș. Apoi au postit șapte zile” (1 Rg 31, 13).

În timpul lui Tobit exista obiceiul de a adăuga la rugăciune și milostenia. „Fii darnic cu pâinea și cu vinul tău la mormintele celor dreپți, dar păcătoșilor să nu dai” (Tob 4, 17).

Isus Sirah arată puterea extraordinară a milosteniei, când spune: „Milostenia va curăți mulțime de păcate” – și în numele celor vii și în numele celor morți – (Sir 3, 29). Tot el îndeamnă: „Dărnicia ta să atingă pe toți cei în viață și chiar morșilor să le faci parte” (Sir 7, 35), „și în tot ce faci adu-ți aminte de sfârșitul tău și nu vei păcătui niciodată” (Sir 7, 38). Cea mai completă și complexă formă de rugăciune însoțită de jertfă și milostenie o întâlnim în Cartea a doua a Macabeilor: „Și strângând bani [...] a trimis în Ierusalim, să se aducă jertfă pentru păcat. Foarte bun și cuvios lucru pentru socotința învierii morșilor! Căci de n-ar fi avut nădejde că vor învia cei care mai înainte au căzut, deșert și de răs lucru ar fi a se ruga pentru cei morți. Drept aceea, sfânt și cu-cernic gând a fost, că a adus jertfă de curăție pentru cei morți, ca să se slobozească de păcat” (2 Mac 12, 43-46).

7. Rugăciunile Bisericii pentru cei adormiți

Biserica a resimțit întotdeauna ca pe o datorie sfântă rugăciunea pentru cei morți și a inclus încă din primele secole ale creștinismului rugăciuni de iertare pentru cei adormiți. S-au alcătuit astfel rugăciuni și separate dar și introduse în cadrul Sfintei Liturghii.

Astfel, în vechea Liturghie care s-a păstrat în cartea a VIII-a din *Constituțiile Apostolice* se menționează pomenirea morșilor, începând cu toți sfinții:

„Încă aducem Ție (această jertfă) pentru toți sfinții care din veac ți-au plăcut Ție, pentru patriarhi, proroci, dreپți, apostoli, martiri, mărturisi-

tori, episcopi, diaconi, ipodiaconi, lectori, cântăreți, pentru toate fecioarele, văduvele, laicii și pentru toți al căror nume îl știi⁴⁸.

Sfântul Ioan Gură de Aur scrie: „Nu degeaba au rânduit Apostolii să se facă asupra Tainei înfricoșate pomenirea celor plecați⁴⁹; „ceea ce cinstește pe adormit nu sunt plânsetele, nici suspinele, ci imnele și cântecele de psalmi“. Sunt Părinți care chiar condamnă pe cei care nu-și fac datoria sfântă de a se ruga pentru cei adormiți. Sfântul Epifanie spune:

„Ce poate fi mai folositor pentru cei răposați decât să li se facă pomenire? Cât de evlavioasă și de minunată este credința creștinilor că morții lor nu pier, ci viețuiesc cu Domnul? Ce predică mai sfântă decât aceasta, prin care primim buna nădejde să ne rugăm pentru frații noștri plecați de aici, ca pentru cei ce-ar călători în țară îndepărtată⁵⁰.

În *Liturghia Sfântului Iacob* se întâlnesc rugăciuni de pomenire a morților:

„Adu-ți aminte Doamne Dumnezeule, de sufletele și de tot trupul pe care l-am pomenit și pe care nu l-am pomenit, adu-ți aminte de cei drept credincioși de la Avel cel drept până în ziua de astăzi. Înсуți odihnește-i acolo unde este țara celor vii, în Împărăția Ta, în desfătarea Raiului, în sânul lui Avraam, al lui Isaac și al lui Iacov, al părinților noștri, de unde a fugit durerea, întristarea și suspinarea, unde strălucește lumina feții Tale și totdeauna luminează⁵¹.

Numai dumnezeieștile Liturghii, rugăciunile și milosteniile ce se aduc pentru ei, de către cei vii, le aduc un foarte mare folos și-i scapă din legăturile iadului. „Dacă folosesc rugăciunile noastre pentru cei vii, care pricină ar fi să nu folosească cele pentru cei morți, odată ce ei trăiesc cu sufletele lor și de vreme ce Același Dumnezeu le ascultă și

48. *Constitutiile Apostolice*, Migne, P.G., I, col. 1105, la † DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Comori ale Ortodoxiei, explorări teologice în spiritualitatea liturgică și filocalică*, Editura Trinitas, Iași, 2007, p. 223.

49. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilie la Filipeni*, P.G., 62, 177-298; SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Despre cei adormiți în credință*, 3, P.G., 248- 277.

50. SFÂNTUL EPIFANIE DE SALAMINA, *Panarion (împotriva tuturor erezilor)*, P.G. 41, LXXV, 8; vezi și P.G. 42, 9-773.

51. ***, *Codex liturgicus ecclesiae universale*, Lipsca, 1853, t. IV, pp. 120-121, la Pr. Ioan ZUGRAV, *Cultul morților*, Cernăuți, 1973, p. 14.

pe unele și pe altele?”⁵² Biserica învață că Mântuitorul, având „*cheile morții și ale iadului*” (Ap 1, 18), poate să deschidă porțile iadului și să-i elibereze pe cei ținuți acolo și înaintea de învierea generală. Acest fapt îl aflăm din Sfânta Scriptură, în care este scris: „*Domnul omoară și învie; El coboară la locuința morților și iarăși scoate*” (1 Rg 2, 6).

Despre pomenirea morților ne dau mărturie, de asemenea, scriitorii bisericești și Părinții Bisericii din primele veacuri.

Tertulian († 240), scrie: „Noi aducem ofrande pentru cei morți în fiecare an la ziua morții lor”⁵³. Mulți dintre ei îndeamnă să se aducă Sfânta Jertfă pentru cei adormiți⁵⁴, și milostenie și mai ales sfințirea colivei, în zilele în care Biserica face pomenirea tuturor morților.

Sfântul Chiril al Ierusalimului († 386) amintește de foloasele rugăciunii pentru cei adormiți:

„Noi ne rugăm pentru Sfinții Părinți și episcopii adormiți și, în scurt, pentru toți cei mutați înainte de noi, crezând că vor dobândi cel mai mare folos sufletesc pentru care se face rugăciunea la jertfa sfântă și preaînfricoșătoare ce este pusă înainte”⁵⁵.

Istoricul bisericesc Eusebiu de Cezareea († 340), vorbind de moartea Împăratului Constantin cel Mare, scrie:

„Tot poporul și preoții adresau lui Dumnezeu rugăciuni fierbinți însoțite de lacrimi și de adânci suspine pentru sufletul împăratului Constantin”⁵⁶.

Un alt sfânt, Marcu Eugenicul, spune și el același lucru:

„Cât privește faptul că cei care au răposat în credință sunt în chip netăgăduit ajutați de Sfintele Liturghii, de rugăciunile și de milosteniile ce se

52. Arhim. Cleopa ILIE, *Călăuză în credința ortodoxă*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 1991, p. 108.

53. TERTULIAN, *Liber de corona militis*, c. III, Migne, P.L., II, col. 99, la † DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Comori ale Ortodoxiei...*, p. 224.

54. † GAVRIIL al Novgorodului și Sankt Petesburgului, *Tâlcuirea Sfintei Liturghii*, Sankt Petesburg, 1799, p. 165.

55. SFÂNTUL CHIRIL AL IERUSALIMULUI, *Cateheza a V-a mistagogică*, c. 9, P.G., XXXIII, col. 1116.

56. EUSEBIU DE CEZAREEA, „Viața împăratului Constantin”, c 4, cap 71, în: vol. *Viața împăratului Constantin și alte scrieri*, trad. Radu Alexandrescu, Editura Basili-ca, București, 2012, p. 247.

fac pentru ei, potrivit unui obicei care dăinuie din cele mai vechi timpuri, avem nenumărate mărturii de tot felul și multe cuvinte ale Dascălilor greci și latini. Aceste mărturii, transmise prin viu grai ori în scris, au fost înverdate în felurite locuri și timpuri⁵⁷.

Sfântul Ioan Gură de Aur, evidențiind câștigul duhovnicesc al milosteniei, amintește că: „*Milostenia a înviat morții*” (FA 9, 36); „săvârșind pentru ei dese rugăciuni și dăruind bogate milostenii, chiar dacă acela e nevrednic, Dumnezeu ne aude. Dacă Dumnezeu pentru Pavel a mântuit pe alții și a cruțat pe unii pentru alții, cum nu va face, El, aceasta și pentru noi?”⁵⁸

Majoritatea Părinților și teologilor ortodocși, după cum se constată, nu se feresc să afirme că sufletele aflate în iad sunt curățite și-și văd schimbată soarta lor în bine, prin rugăciunile Bisericii⁵⁹.

Concluzii

Cu ușurință se poate constata că în toate religiile există certitudini cu privire la posibilitatea existenței vieții de după moarte. În creștinism, însă, dobândirea vieții veșnice este obiectivul central pentru toți creștinii și în orice context al vieții cotidiene.

Am prezentat texte scripturistice și patristice care vorbesc despre învierea trupurilor, grija și rugăciunile Bisericii pentru cei mutați la Domnul, universul spiritual care surprinde sublimul existenței umanității ancorată în perspectiva eshatologică a unei vieți veșnice în comuniune cu Sfinții, cu îngerii și cu Dumnezeu, Dătătorul de viață.

Laudele și Sfintele Taine ale Bisericii sunt caracterizate și au ca obiectiv binecuvântarea acestei vieți și dobândirea harului dumnezeiesc, în vederea unirii cu Dumnezeu, și a vieții celei veșnice, cum mărturisim în Simbolul de credință – „Aștept învierea morților și viața veacului. Amin!”

57. MARCU EUGENICUL, *Respingerea capetelor latinilor – Cel dintâi cuvânt despre focul din Purgatoriu*, text ed. de L. Petit în: *Patrologia Orientalis*, vol. XV-1, Paris, 1920.

58. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Hom. XXI, 4*, în *Acta Apostolorum*, Migne, P.G., LX, col. 169, la † DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Comori ale Ortodoxiei...*, p. 227.

59. Hierotheos VLACHOS, *Life after Death*, Levadia, 1995, pp. 28-29.